

САВЕЗ ДРУШТАВА БИБЛИОТЕКАРА ФНРЈ

**ПРВИ КОНГРЕС САВЕЗА
ДРУШТАВА БИБЛИОТЕКАРА ФНРЈ**

(СПОМЕНИЦА)

Поруџбине упућивати на: Савез друштава библиотекара ФНРЈ,
Љубљана, Турјашка 21

ДРУШТВО БИБЛИОТЕКАРА НР СРБИЈЕ

Надежда Константиновна Крупскаја

**ШТА ЈЕ ЛЕЊИН ГОВОРИО
И ПИСАО О БИБЛИОТЕКАМА**

У преводу

Бисеније Лукић

— — —
д-р Душан З. Милачић

ПРЕДМЕТНИ КАТАЛОГ

Поруџбине упућивати на: Друштво библиотекара НР Србије,
Београд, Кнез Михајлова 56

БИБЛИОТЕКА

САДРЖАЈ

Љиља Кушић

**САВЕЗ БИБЛИОТЕКА И ОРГАНИЗАЦИЈА
ЗА ШИРЕЊЕ КЊИГЕ У НРС**

Милутин Иванушић

ИЗ ПУТНЕ БИЉЕЖНИЦЕ

Ђорђе Сп. Радојичић

**ДВЕ СТАРЕ СРПСКЕ РУКОПИСНЕ
КЊИГЕ ИЗ ВОЈВОДИНЕ**

Вера Југовић

ГОЊЕНЕ КЊИГЕ КРОЗ ВЕКОВЕ

Љубомир Никић

ЗБИРКА НАШИХ ПСЕВДОНИМА (2)

БИБЛИОГРАФСКИ ПРИЛОЗИ

**ИЗ ИСТОРИЈЕ И ЖИВОТА НАШИХ
БИБЛИОТЕКА**

ПРЕГЛЕД КЊИГА

ХРОНИКА

3-4

Поновно морам нагласити да је библиотека врло лијепа, свијетла и зрачна. Особито то важи за читаонице. И овдје постоји 12 студијских соба које су заправо студијски кабинети за оне који раде неки научни рад, јер на полицама имају стално при руци литературу која им је потребна за рад, па чак имају и посебне ормаре у које могу спремити манускрипте и друге важне списе којима се служе. Све то ту стоји неограничено вријеме, док не дође нетко други, јер нормална посудба траје иначе 30 дана. Сасма у близини налази се посебна соба са писаћим машинама које стоје на располагању научним радницима.

Књига се набавља много, а и размјена је велика. Како је то и градска библиотека, а Гетеборг је богат град, питање новца за набавку књига не поставља се тако оштро. Друго је питање новца за плаћање персонала. Библиотекар, то јест службеник са универзитетском наобразбом, прима 1500 шведских круна мјесечно, у Данској је плата таквом библиотекар у 950 данских круна. Једино што дански библиотекар ради 5 сати дневно, а шведски 7 сати. Директор библиотеке има преко 2500 круна плате, у Данској 2.200 круна, а руководиоца одјељења преко 2000 шведских круна. У Данској има књижничар (асистент) 600 данских круна, али он ради пуно радно вријеме (7 сати). Ипак шведски библиотекар сматрају да нису добро плаћени.

Без обзира на овако пријатну библиотеку као што је Гетеборшка, мислим да је ситуација, што се тиче библиотечких зграда у Шведској, много повољнија него у низу земаља што сам их посјетио. Уколико пак постоји стара зграда, која је некада задовољавала, а данас је малена, та стара зграда се надограђује и преуређује и претвара у модерну библиотеку. Такав је случај са универзитетском библиотеком у Лунду, која се модернизирала (увела је чак и компактус) и са Универзитетском библиотеком у Упсали, која се, такођер, доградила.

(наставиће се)

Милутин ИВАНУШИЋ

ДВЕ СТАРЕ СРПСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ ИЗ ВОЈВОДИНЕ*

Књиге, природно, улазе најпре у делокруг књижница, библиотека. Али ако се оне посматрају као предмет писарске или штампарске вештине, ако се обраћа пажња на њихову уметничку опрему (на корице, на пример) или на њихов илустративни део (на орнаменте, иницијале и минијатуре код старих рукописа), за њих онда морају да показују интерес и музеји. Најзад, књиге могу да буду и од архивског значаја. Не морају архивски предмети да буду, као што су обично, у облику аката. Они могу да имају и изглед књиге. Стара дубровачка архива састоји се највећим делом од рукописних књига, у којима су записници дубровачких већа, тестаменти, разни уговори и т. сл.

Овде, у Војвођанском музеју, говорићемо о двома старим рукописним књигама због њихове садржине, због онога што нам оне пружају као историско сведочанство. Једна је од њих из Срема, из Војводине. Друга је опет из Војводине, али широко схваћене, из северних српских крајева који су се данас свели на Војводину. И једна и друга књига односе се на Војводину, али имају и шири значај, припадају својом садржином Српству „од Пеште даж до Черне Горе“ (како је стајало некад на Летопису Матице српске). Ове две рукописне књиге одиста нас одводе „даж до Черне Горе“. Поводом једне од њих расправљаћемо о штампарској активности Макарија „от Црније Гори“. Друга је у вези са једном од најзначајнијих личности наше историје, с Арсенијем III, Црногорцем по пореклу, а човеком из ових крајева по историском раду. И друга знаменита личност наше нове историје (која је отпочела овде на северу), деспот Ђорђе Бранковић, тесно је везана с овом рукописном књигом. Ђорђе Бранковић је тврдио да је пореклом из Подгорице, из Црне Горе. Недавно је Петар Шобајић учинио једно саопштење Етнографском институту САН. По том саопштењу је Ђорђе Бранковић заиста из наше старе властеоске и владалачке породице Бранковића, која је из Корјенића, код Требиња у Херцеговини. И штампар Божидар Вуковић био би из те породице.¹⁾

Наши стари рукописи имају често чудну и заплетену историју. Свуда их има у свету. Пре су они случајно доспевали у стране земље. Сада их странци траже, купују. У прошлом се

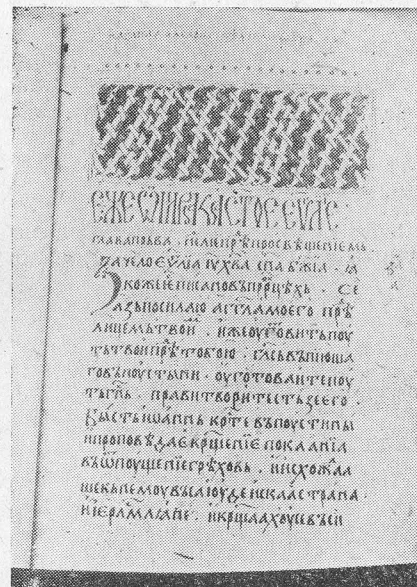
* Предавање одржано у Војвођанском музеју у Новом Саду, на сатанку Друштва пријатеља музеја 2 априла 1955 год.

веку ни наши суседи Италијани нису разбировали у старим нашим рукописима. Директор Универзитетске библиотеке у Турину је 1869 год. причао руском научнику В. Макушеву да имају један сирски рукопис. То је уствари био српски Минеј, писан 1483/84 год., за време војводе Ивана Црнојевића.²⁾

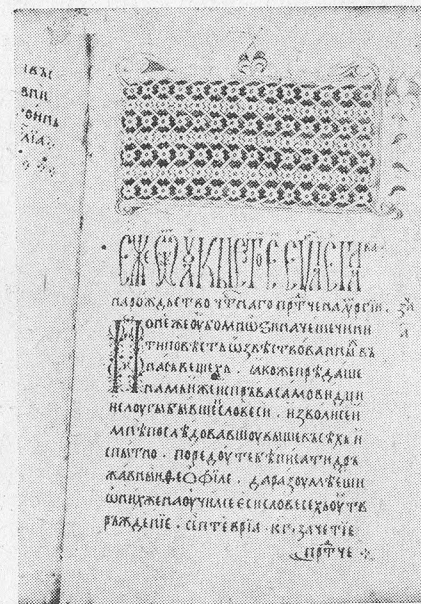
И рукописи којима ћемо се данас позабавити имају своју историју, која није незанимљива. Да почнемо са првим рукописом, за који сам прво и сазнао, и који је старији по постанку. Био сам библиотекар Народне библиотеке у Београду. Руковао сам збирком инкунабула и старих штампаних књига, али сам био запослен и са старим рукописима. При крају октобра 1937 год. мени је дошао један православни свештеник из села Мирковаца, код Винковаца. Понудио је Библиотеци на откуп једну стару рукописну књигу. Било је то једно Четворојеванђеље. Из записа на крају рукописа видело се да је писан 1548 год. у Буђановцима, у Срему. Писао га је презвитер Вук по наредби архиепископа београдског и сремског Лонгина. Испод тог записа био је други, много краћи, али много важнији запис: „Си извод от форми Црнојевич, от сложенија Макаријева“. То је било не-обично значајно сведочанство да је у штампарији Црнојевића штампано и Четворојеванђеље. Долази се до једне сасвим нове чињенице о тако важној нашој културној тековини као што је прва српска штампарија. Настали су преговори између тог свештеника и мене. Он је очекивао многе хиљаде, а ја сам му дао хиљаду и пет стотина динара. Нисам му могао више дати. Буџет Народне библиотеке за откуп књига износио је тада свега око 50.000.— динара. Свештеник није пристао и отишао је. Ја сам на брзину начинио испис из већег записа и преписао мањи запис. Поводом појаве тог буђановачког преписа написао сам расправу о Штампарији Црнојевића.³⁾ Ту сам писао: „Ја нисам нашао Јеванђеље из штампарије Црнојевића, већ његов препис... Тај сам препис имао врло кратко време у рукама (23 октобра 1937 год.). Његов власник допустио ми је само да га површно разгледам. Нисам могао да препишем ни запис, који је прилично дуг (почиње на другој страни претпоследњег листа, а завршава се на првој страни последњег листа — испуњава готово обе те стране). Успео сам само да из записа испишем оне реченице које чине његову главну садржину. Такође сам преписао белешку која је испод записа (при дну). Та је белешка нарочито важна јер се из ње сазнаје да је као „извод“ служило Јеванђеље из штампарије Црнојевића. Власник рукописа ми је обећао да пошље све податке и исписе за које га будем замолио. То своје обећање он није испунио. Сматрао је да би тиме смањио продајну цену рукописа. Власник рукописа... намеравао је то рукописно Јеванђеље из XVI века да прода у иностранство. Како ми јавља он је то и учинио.“⁴⁾ Али, није га продао. Спречио сам га. Он је упутио, на француском језику, понуду архиепископу атинском. На неки начин та је понуда дошла у наше Министарство иностраних послова. Оно је тражило мишљење Народне библиотеке, да ли се може допустити да тај рукопис буде изнесен

из земље. Предмет сам добио ја на реферат. Написао сам га тако да од продаје рукописа у иностранство није могло бити ни речи.

Новине су почеле да пишу о Буђановачком јеванђељу. „Време“ је у своме броју од 13 јануара 1938 год., између осталог, ово донело: „Кад је недавно оптерећен дубоком старошћу протојереј Младен Ћирић са болесничке постеље зажелио да га посети у Допсину свештеник г. Лазар Станимировић, овај је схватио позив као акт измирења са Богом старог протојереја. Једно

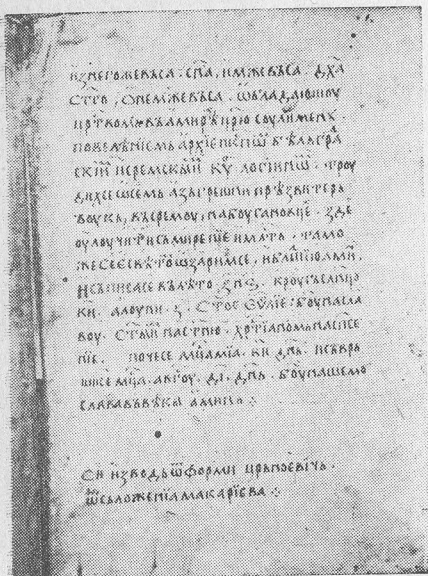
Буђановачко јеванђеље
(Марко I, 1—5)

Буђановачко јеванђеље
(Лука I, 1—4)

му је било неразумљиво: зашто жели да са свештеником дође и његов синчић? ... Стари протојереј, који је био превалио деведесету, лежао је и у молитви се спремао на вечни починак. Кад је г. Станимировић дошао са синчићем, протојереј му је руком показао орман од тешке ораховине и извадивши кључ испод јастука рекао му да га отвори. Поред многобројних књига, у посебном одељењу стајала је једна овећа књига, увезана у кожи, а поред ње друга, истог формата, само тања. Протојереј му је знаком показао ове књиге, које је Станимировић извадио и ставио на сто поред болесника. „Ето“, почео је дрхтавим гласом болесник, „позвао сам тебе и твог малог сина да не однесем у гроб тајну ове свете књиге, која ће бити корисна као прилог нашој националној историји из оног поглавља, када је Сулејман Велики Освајач харао и палио по данашњем Срему“. „Правда“ од 22 априла 1938 год. има такође чланак о Јеванђељу. Ту се и ово казује: „Овај докуменат, Буђановачко јеванђеље, има своју

специјалну историју. Не може се поуздано утврдити како је спасено од уништења кроз толике векове, а исто тако не може се утврдити на који је начин дошло у посед сакупљача историских старина протојереја Младена Ђирића, који је службовао у Допсину и тамо недавно умро. Из поседа покојнога Ђирића дошло је у посед г. Лазара Станимировића из Мирковаца, код Винковаца. Док је покојни Ђирић проживљавао последње дане као пензионер у Допсину, г. Станимировић је имао допсинску парохију. Стари Ђирић дотле није никоме рекао ништа о Буђановачком јеванђељу, иако је знао за његову велику историску вредност. Тек када је осетио да му се приближују последњи часови живота, позвао је г. Станимировића и предао му ово старо јеванђеље са још неким историским књигама и објаснио му важност тих предмета. После тога г. Станимировић је премештен у Мирковце где се и сада налази. За ово јединствено јеванђеље сазнали су многи историски капацитети, међу којима и познати историчар г. др. Алекса Ивић, професор на суботичком правном факултету, који је рођен баш у Буђановцима где је јеванђеље написано. Поред тога заинтересовали су се и функционери Народне библиотеке из Београда, који желе да ово капитално дело дође у посед Народне библиотеке. Најзад је „Политика“ у броју од 21 новембра 1939 год. донела чланак да је Јеванђеље откупио Тома Максимовић, директор „Батиних“ фабрика у Борову, и да га је поклонио патријарху Гаврилу. Од самог Т. Максимовића доцније сам чуо да је за Јеванђеље дао пет или шест хиљада динара.

Записи из Буђановачког јеванђеља

Кад сам дознао да је Буђановачко јеванђеље код патријарха Гаврила, обратио сам се њему и добио Јеванђеље на проучавање. Начинио сам потребне белешке и исписе. Читав низ страница сам фотографисао. Спремао сам расправу о њему. Хтео сам да га упоређујем са јеванђељима штампаним у Влашкој 1512 год. и у Београду 1552 год. Ево због чега. За Влашко јеванђеље се сматра да га је штампао први српски штампар Макарије, који је 1507 год., односно нешто пре те године, основао прву влашку штампарију. Било би природно да Буђановачко јеванђеље, као препис са Макаријевог јеванђеља из Штампарије Црнојевића, буде истог текста са Макаријевим влашким је-

ванђељем. Кад је отишао у Влашку и тамо узео да штампа Јеванђеље Макарије је, може се с правом очекивати, уствари прештампаво своје раније штампарско дело, оно из Штампарије Црнојевића. Наравно, све под претпоставком да су Макарије из Црнојевића земље и Макарије из Влашке исто лице. Та се идентификација обично врши, али има испитивача који се с тим не слажу (нико мањи но В. Јагић!)⁵⁾ или који бар у то сумњају. Да одмах кажем да ја примам ту идентификацију и да побијам разлоге против ње, одн. да износим разлоге за њу. О томе сам у више наврата говорио не само у расправи коју сам помињао, но и у низу других расправа и саопштења.⁶⁾ У Београду се 1552 год. штампа Јеванђеље, прва књига која је ту уопште штампана. Сумњало се да ли је то Београд на Дунаву и Сави. Има више Београда у земљама у којима су у то време живели Срби (П. Шафарик је наводио шест: први у Србији, други у Далмацији, трећи у Босни, четврти у Ердељу, пети у Угарској, шести у Албанији; И. Кукуљевић Сакцински је додао још три: „близу Фурланске“, затим у Хрватском Винодолу и онај „близу Цариграда“).⁷⁾ Том питању сам посветио посебну пажњу у једној својој расправи. Мислим да сам га решио у корист нашег главног града.⁸⁾ Данас се у науци сматра да је то питање решено, нарочито после потврде из дубровачких архивских споменика.⁹⁾ Београдско јеванђеље је очевидно рађено на основу влашког. Није јасно зашто Буђановачко јеванђеље, које се преписује по наредби београдског и сремског архиепископа, има за узор Јеванђеље из Штампарије Црнојевића, а Београдско се штампано јеванђеље ради по Влашком јеванђељу. Треба имати на уму да је Јеванђеље Црнојевића српске рецензије, а да је Влашко са јусовима, бугарске или влашко-молдавске рецензије. При прештампавану Влашког јеванђеља у Београду морало се оно преобразити у српску рецензију, а то је посао. Нисам стигао да упоређење извршим пре но што је почео рат. У збирци Народне библиотеке у Београду, којом сам руковао, имао сам и Београдско јеванђеље (у више примерака)¹⁰⁾ и Влашко јеванђеље.¹¹⁾ За упоређење није било тешкоће. Требало је само имати времена, а ја сам био заузет другим расправама. Збирка Народне библиотеке је изгорела 1941 год., кад и цела Библиотека. Оно што је пре било лако учинити, мени бар лако, данас то више није. Влашко јеванђеље је ретко. Треба га наћи. Шафарик¹²⁾ и Каратајев¹³⁾ бележе да је било у Хопову. Ко зна шта је с њим било 1941 год.¹⁴⁾

Буђановачко јеванђеље је било у Патријаршији у Београду, код патријарха Гаврила. Кад је Београд пао у немачке руке 1941 год., Немци су једно време били у згради Патријаршије. У току целе окупације патријарх је био интерниран. Распитивао сам о Јеванђељу. Оно је било нестало. После ослобођења, по повратку патријарховом у земљу, од самог патријарха сам чуо да Јеванђеља нема, да није нађено. Међутим, после извесног времена патријарх ми је, с очевидним задовољством, саопштио да је Јеванђеље поново у његовим рукама. Било је у Патријаршији,

само се затурило. Јеванђељу се поново изгубио сваки траг после смрти патријарха Гаврила.

Белешке, исписи и фотографски снимци су ми се сачували. Како — то не умам речи. Све моје књиге су се 1941 год. нашле под рушевинама. При немачком повлачењу 1944 год. све ми је

„О начеле древнаго словенскаго народа“

спаљено. Неке ствари су извучене испод рушевина. Доцније су се неке сачувале у подруму куће која је иначе сва, сем тог подрума изгорела. Неке су се затекле 1941 и 1944 год. на другим местима, ван мојих станова, па тако нису пропале.

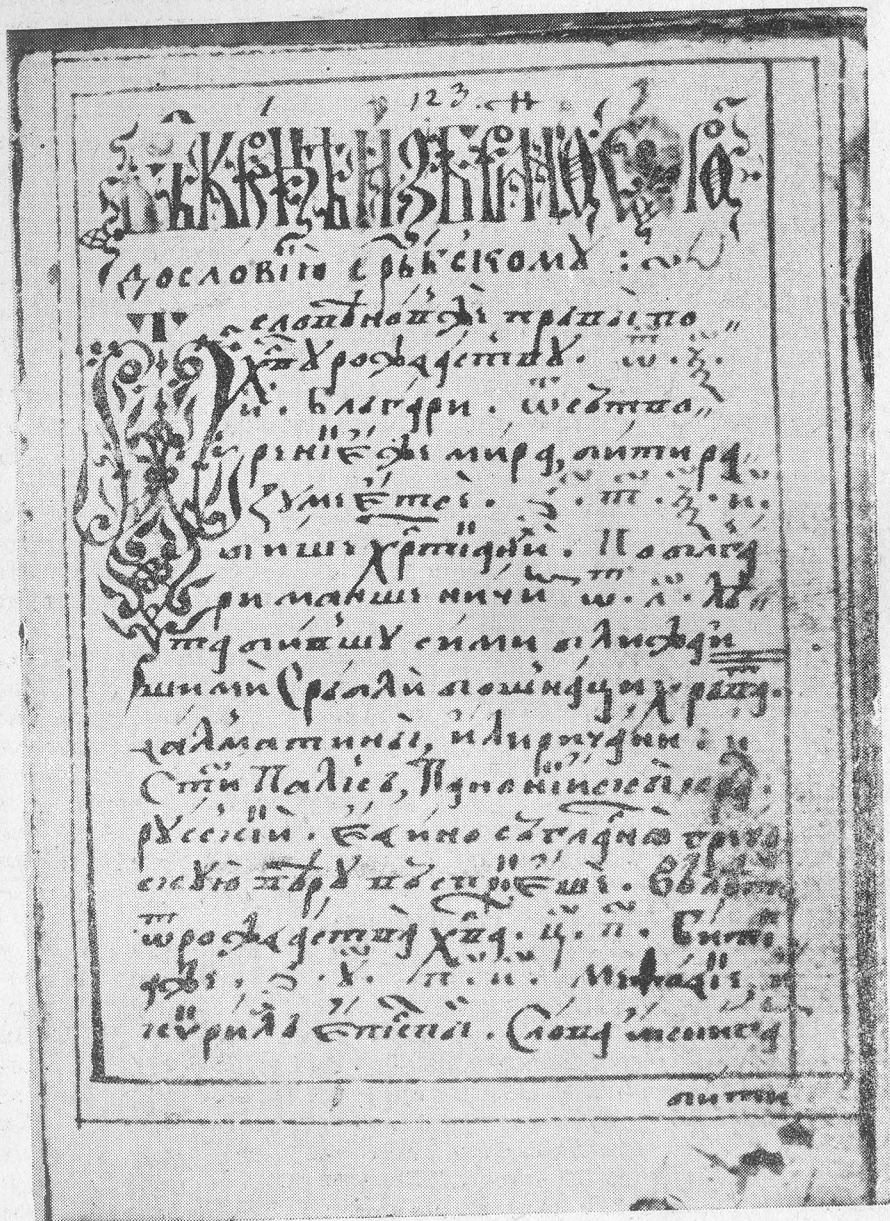
Буђановачко јеванђеље је укоричено у кожи. Повез је свакако из доба кад је Јеванђеље писано. Кватерниона има 37. Они су са 8 листова. Испред првог кватерниона налази се један лист на коме је састав „слова крстна“. Како један кватернион има свега 4 листа, цео рукопис укупно има 293 листа. Величина листа: 30,5×20—21 см. Величина текста: 21,5×12,5 см. На сваком листу има 21 ред. На крају је рукописа, међу разним прилозима који се обично ту налазе, „Сборник 12 месецем“, у коме су од српских светаца само Сава (под 14 јануаром) и Симеон Немања (под 13 фебруаром). Сем најновијег записа Томе Максимовића о поклањању Јеванђеља патријарху Гаврилу, у рукопису постоје ови записи: „Герасим Радовић“ (презиме није сигурно прочитано); „Василији Себишанович, учитељ — 10 јунија 1822“; архиепископу и митрополиту (цела титула!) Павлу Ненадовићу „писах Захарија Поповић“ (?)

„Слова крстна“ се срећу по рукописима и око крстова.¹⁶⁾ То је обичај који је примљен од Византинаца. Таква слова се напр. налазе у манастиру Ставроникити на Св. Гори, на дрвеним вратима трпезарије (као инкрустација).¹⁶⁾

Испред предговора Теофилакта Охридског у Матејевом јеванђељу је заглавље, а изнад њега пише: „На јузе Матеј, лавовем образом“. Зашто лав? Лав је иначе симбол јеванђелиста Марка. Међутим на илустрацијама из Октоиха петогласника Штампарии Црнојевића лав није употребљен ни као симбол Матеја ни као симбол Марка, већ јеванђелисте Јована, коме се обично даје као симбол орао.¹⁷⁾ Шта значи оно „На јузе“? Теле је симбол јеванђелисте Луке, а не Марка. И на илустрацијама из Октоиха петогласника теле је означено као Лукин симбол. Откуд оно „на запад“? Код јеванђеља по Луки: „На истоце Лука, чловчским образом“. Човек је иначе симбол јеванђелисте Матеја. Тако је и на илустрацијама из Октоиха. Шта значи оно „на истоце“? Код Јеванђеља по Јовану: „На севере Иоан, орлим образом“. Тачно је. Као што смо већ рекли, орао је симбол Јованов. Али оно „на севере“ је загонетно.

Буђановачко јеванђеље је једино сведочанство да је у Штампарии Црнојевића штампано и јеванђеље. Против тог сведочанства могло би се можда ово навести. У Матици српској постоји једно четворојеванђеље из XVI века (под бр. 352 А 3). Водени знакови су из времена између 1507 и 1556 год.¹⁸⁾ У њему се при крају налази „Пасхалија... сложеноје от скари Дамаскинови, изобретеноје господином Ђурђем Црнојевићем“. Та је Пасхалија из Псалтира Црнојевића (на њему пише да је из 1495, а уствари је из 1494 год.)¹⁹⁾ Преписивана је у XVI веку и доцније. Наилазио сам је у више рукописа.²⁰⁾ На предњем заштитном листу и на једном од два задња записи су из XVIII века, вероватно Атанасија магистра. По свој прилици су из 1781

год. И то на предњем заштитном листу пише: „Списасја в Венеци 717. Списасја в Венециј 717 в турецкој држави при цару Сулејману султану“. Да место 717 треба да стоји 1717, изгледало би по томе што се од 1781 одузима 1717. Као да се жели да сазна пре колико година је писано Јеванђеље или тако нешто. На

„О родословију србскому“

задњем заштитном листу је запис, који донекле и можемо да одгонетнемо: „Сија књига совершисја генуариј 19, а поче се писати јунија 2.517“ (цифре су арапске, а не слова с бројном вредношћу). Ту је и потпис Атанасија магистра (име је писано ћирилицом, а магистер латински). Празнични минеј Божицара Вуковића (из 1536—1538 год.) „поче се писат... месеца јунија 11 дн, а сврши се месеца дјенуарија 19 дн, у Бнетцијех“. ²¹⁾ Као да је ту књигу, која се често налази, имао пред собом магистер Атанасије и из ње исписао кад је почета и кад је завршена. Погрешно би у дану започињања штампања: није 2 (како код њега стоји) већ 11. Година је код Атанасија немогућа. Како је он до ње дошао, није схватљиво. Помен Венеције могао је из те књиге узети. Име султана Сулејмана није могао наћи код Божицара Вуковића у тој књизи, већ у другој, у Молитвенику (из 1536 год.). ²²⁾ Све је то несигурно и све је то без значаја. Записи су из XVIII века. За то већ сведочи црквенословенски језик на коме су састављени. Важно је што се у том Матичином јеванђељу налази Пасхалија Ђурђа Црнојевића. Она је била у Псалтиру Црнојевића. Могла је бити и у Јеванђељу Црнојевића. Нема је у буђановачком препису. Можда је ту изостављена. Треба видети да ли се Буђановачко јеванђеље слаже са Матичиним јеванђељем. Ортографских неслагања има много, али је важније што се на почетку Јеванђеља по Луки (I, 3) јавља веће неслагање у тексту:

„Изволи се и мене, последовашу више всех испитно, по реду тебе писати, државни Теофиле“.

(Буђановачко јеванђеље) ²³⁾

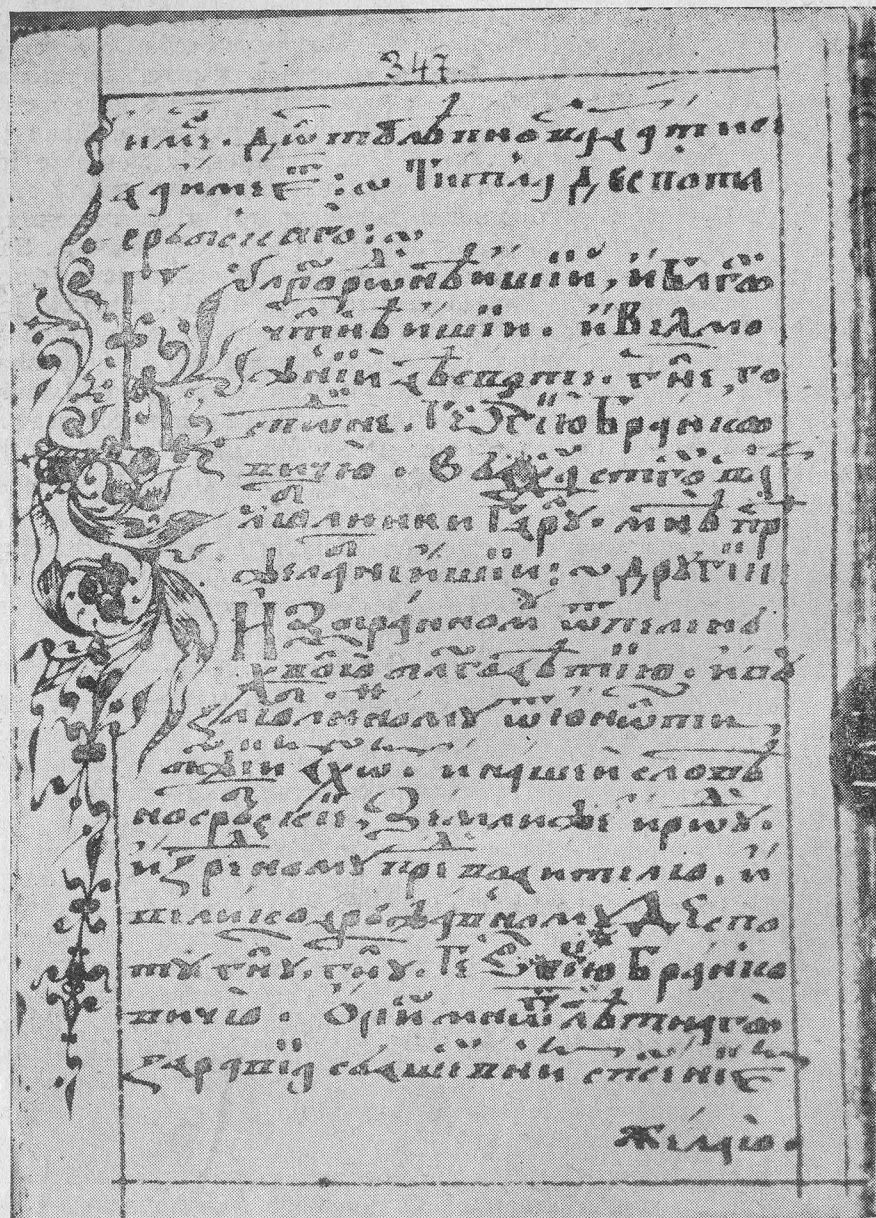
„Изволи се и мене, хуждшу (треба: хождшу) испрва по всех в истину писати тебе, државни Теофиле“.

(Матичино јеванђеље) ²⁴⁾

Такође је од значаја што се у Јеванђељу по Јовану (V, 25) у Матичином рукопису налази реч *ч а с*, а у Буђановачком јеванђељу је реч *г о д и н а*. ²⁵⁾ Текстови су, значи, различни. Матичино јеванђеље није преписано са штампаног Јеванђеља из Штампарије Црнојевића. Или можда је Матичино јеванђеље препис са тог Јеванђеља, а Буђановачко није. Само да ли се сме не веровати запису из Буђановачког јеванђеља који је исувише јасан: „Си извод от форми Црнојевич, от сложенија Макаријева“? На Влашко јеванђеље, које је такође „от сложенија Макаријева“, не може се мислити, јер оно није „от форми Црнојевич“. Облик слова је различан, па се не може претпостављати да су „форме Црнојевича“ однете у Влашку. Мени се чини да не треба сумњати у то да је Буђановачко јеванђеље препис са Јеванђеља из Штампарије Црнојевића. Матичино јеванђеље је преписано са неког рукописног јеванђеља, а Пасхалија је узета из штампаног Псалтира Црнојевића.

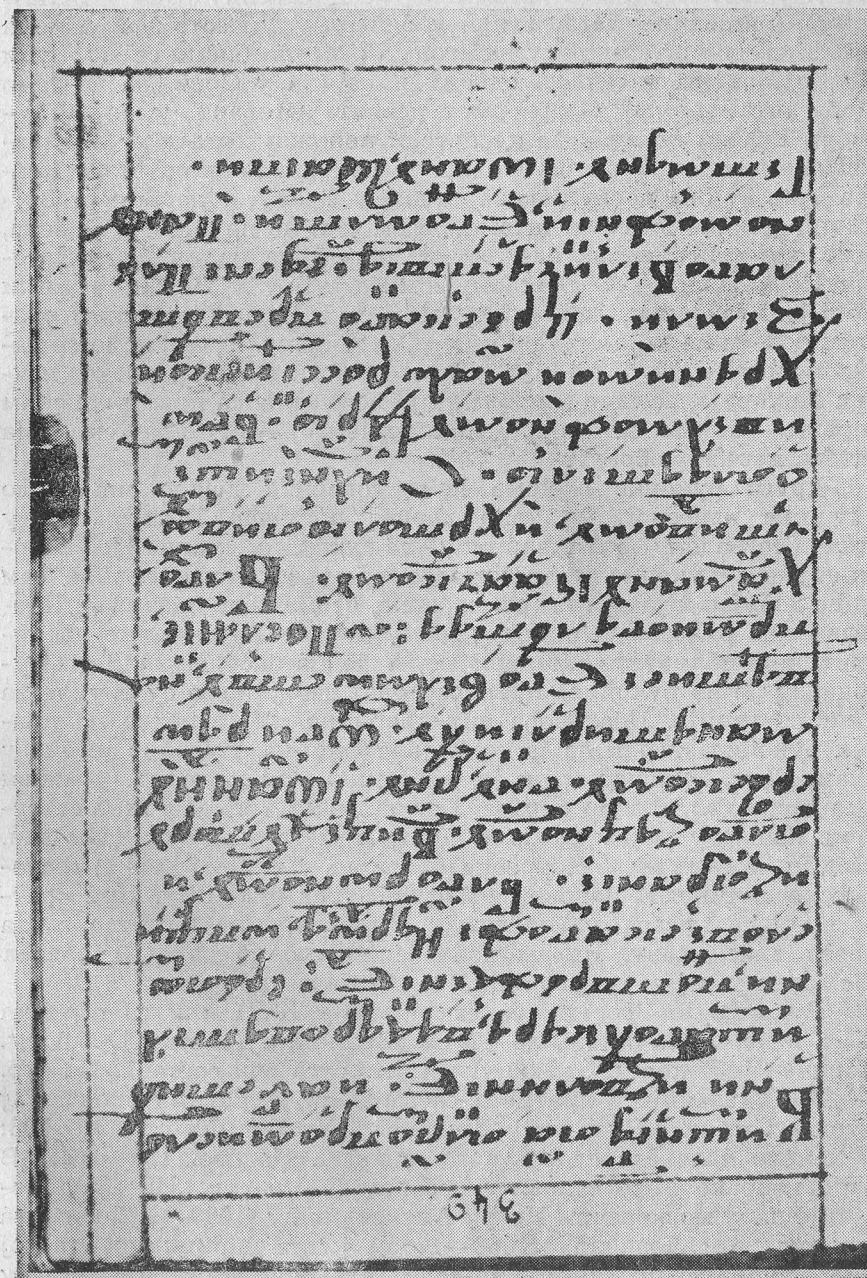
Штампар Макарије је из Зете отишао у Влашку. То је било 1507 или нешто пре те године. Крајем 1505 или почетком 1506 год. ²⁶⁾ отишао је у Влашку с мајком Ангелином јеромонах Максим, пређашњи деспот српски Ђорђе. Тамо је постао митрополит

и остао отприлике до 1509 год.²⁷⁾ Био је, значи, у Влашкој заједно са Максимом. Власник Штампарије Црнојевића, Бураћ Црнојевић, и Ђорђе Бранковић били су синови двеју рођених сестара (Гојсави, мати Ђурђа Црнојевића, и Ангелина, мати Ђорђа Бранковића, биле су кћери албанског господара Голема

„Титла” деспота српског Ђорђа Бранковића

Аријанита Комнина).²⁸⁾ Отуда се по свој прилици у народној песми јавља Максим Црнојевић. Ђорђе Бранковић је био Максим, а песма је то име пренела на његовог брата по тетки, на

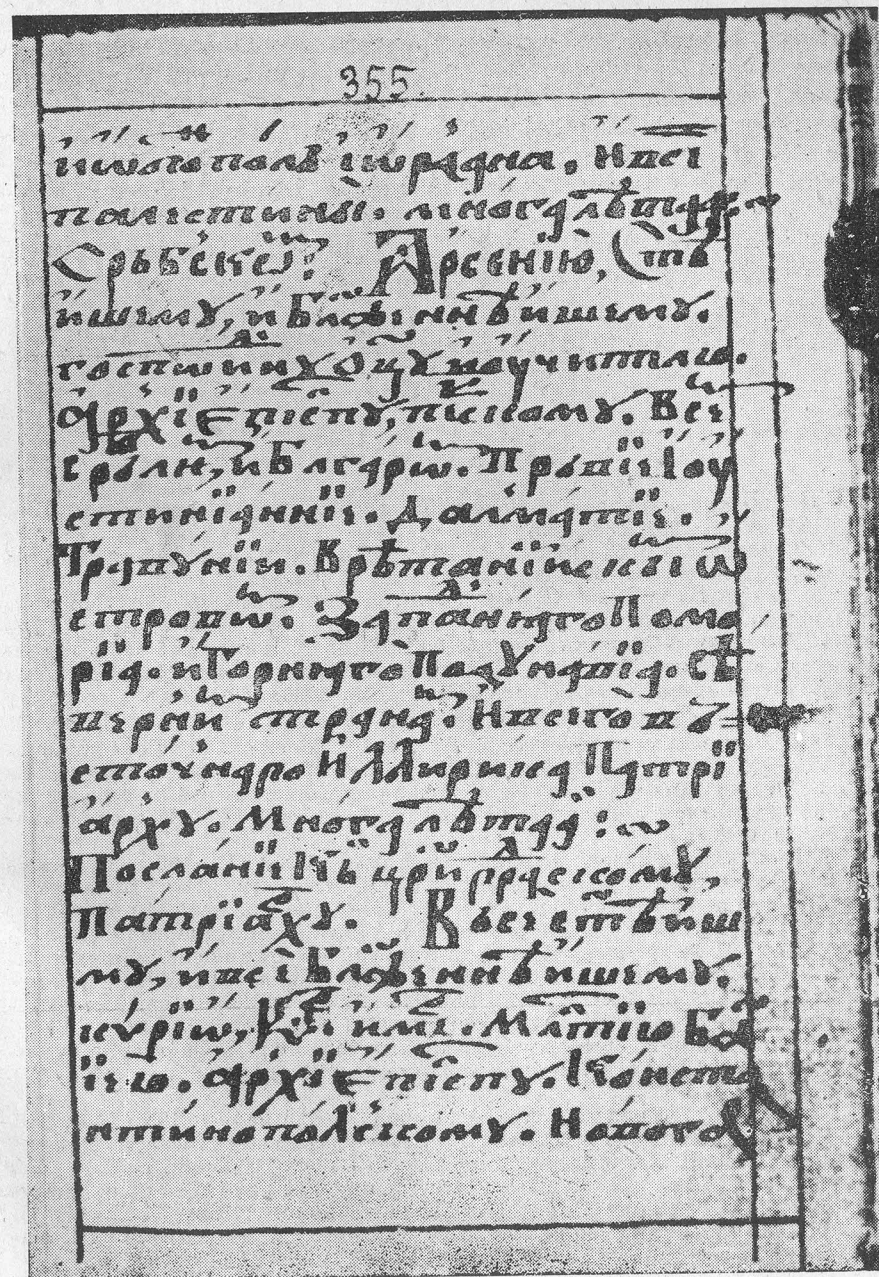
Титула „вицедуктора српског” Јована Манастирлића

Борђа Црнојевића.²⁹⁾ Ил. Руварац се питао да ли јеромонах Максим није повео или можда дозвоа Макарија у Влашку. Зна се да је Максим био у Венецији ујесен 1502 год. Тамо је могао наћи и упознати Макарија, који је, по престанку рада у Штампарији Црнојевића, могао отићи у Венецију, у место где је, нема сумње, изучио штампарску вештину.³⁰⁾ Могли бисмо се запитати да није Максим желео да одведе Макарија у Срем, да се тамо створи штампарија? Скорa смрт деспота Стевана (умро 10 децембра 1502) и долазак на деспотски положај хрватског великаша Иваниша Бериславића можда је покварила Максимове планове. Ако су ова наслућивања тачна, у Срему, у данашњој Војводини, тежило би се за штампаријом још на почетку XVI века, много пре српских захтева за штампаријама из времена Арсенија III и доцније. О Макаријевом бављењу у Влашкој могли бисмо још говорити, нарочито у вези с досад необјављеним влашким повељама које сам снимио у Хиландару. Тада бисмо се задржали и на спису о Дакији и Горњој Мезији хиландарског игумана Макарија, за кога мислим да је исто лице са првим српским и првим влашким штампаром Макаријем.³¹⁾ Али то је тема која захтева посебну обраду.

Други рукопис о коме ћемо говорити дошао ми је до руку пре извесног, не тако давног времена. Позват сам у једну београдску антикварницу да утврдим какве је садржине један рукопис и из кога је времена. Такве позиве сам чешће добијао и ја сам им се, наравно, веома радо одазивао. Прегледао сам рукопис и видео у њему печате Карловачке патријаршиске библиотеке. Налази се и једна забелешка Дим. Руварца, да је из рукописа преписао онај део у коме су титуле за разна посланија. Пословођа антикварнице ми је рекао да власник рукописа тврди да је то његова својина. Рукопис је био у рукама Дим. Руварца и он је, погрешно или намерно (у жељи да га присвоји), ставио печате. После дужег времена опет се рукопис нашао у мојим рукама. Добио сам га тада на један дан. Исписао сам из њега потребне белешке. Начинио сам и фотографске снимке. И наново се изгубио траг рукопису. Пре кратког времена писао сам пословођи антикварнице и питао га за адресу власникову. Нисам добио никакав одговор. Пословођа није више у тој антикварници. То отежава трагање.

Рукопис је Зборник са самог краја XVII или са почетка XVIII века. Величина: 10,5×7 см. Величина текста: 8×5,5 см. Укоричен је у кожу. За нас су од интереса ови састави. На стр. 94—96: „Сказаније в кратце о састављени јелинских слов“. Тај се текст налази у Сказанију Црнорисца Храбра. На стр. 97—108: „О начеле древнога словенскога народа“. На стр. 123—194: „В краце избрано о родословију србскому“. На стр. 340—352: посланије цару московском Петру Алексијевићу (1689—1725); титла цару римском Леополду (1658—1705); титла царици московској (нема имена!); посланије војводи влахознапланинском Иоану Константину Басараби (Бранковану, 1688—1714); титла деспота српског Георгија Бранковића „от њего посилајема“; посланије

вицедуктору србском Иоану Манастирлићу; посланије хатману казачком пану Иоану Мазепи; посланије московским бољарима, кнезовима, к многим, к брату; многољетствија васељенским па-

Титула патријарха српског Арсенија III

тријарсима: цариградском (нема имена!), антиохиском Макарију, александриском Партенију, јерусалимском Доситеју, па и српском Арсенију; посланије цариградском патријарху, јерусалимском патријарху, митрополиту влахозаплатинском, патријарху московском, патријарху српском (нема имена!); посланије митрополитима, епископима, архимандритима, игуманима, оцима духовним; „извод питањски“ — светским људима: ту се помињу деспоти, тисућници, сатници, педесетници, хоругвоносци, десетници, „купци“, мајстори, „земљоделни“, орачи, копачи. Од интереса су и „припела“ на стр. 399—418: краљу Милутину, Дечанском, Сави, Симеону србском, кнезу Лазару. На стр. 481—737 је грчки текст. Зборник има 738 обележених страна. Последња је неисписана. И раније је било доста неисписаних страна. При крају има више белих листова.

Ђорђе Сп. РАДОЈИЧИЋ

БИБЛИОГРАФИЈА

- 1) Порекло династије Бранковића и гроф Ђорђе Бранковић (Гласник САН IV, 2, 1952, 386—392).
- 2) Гласник СУД 53 (1883) 232—233. Запис из Минеја код Љуб. Стојановића, Стари српски записи и натписи I (1902) 111.
- 3) Гласник Скопског научног друштва XIX (1938) 133—172. Исправка у читању записа у моме чланку Белешке о штампаријама у Црној Гори у XV и XVI веку (Историски записи II, 1948, 2—3). Факсимил записа приложен моме чланку Карактер и главни моменти из прошлости старих српских штампарија XV—XVII века (сп. м. VI, 1950, 260).
- 4) Гласник Скопског научног друштва XIX, 166—167.
- 5) О Јагићевим разлозима в. Гласник Скопског научног друштва XIX, 152—154. Зашто Макарије у издањима из Штампарије Црнојевића каже да је „от Црније Гори“, а у издањима Влашке штампарије то не чини, в. мој чланак Пахомије „от Црније Гори от Реке“ (Историски записи X, 1954, 226).
- 6) Гласник Скопског научног друштва XIX, 151—156; Die ersten serbischen Druckereien (Gutenberg-Jahrbuch XV, 1940, 248—249); Белешке о штампаријама у Црној Гори у XV и XVI веку (на сп. м. 3—4); Карактер и главни моменти из прошлости старих српских штампарија XV—XVII века (на сп. м. 262); Историски развитак српске рукописне и штампане књиге (у каталогу изложбе Рукописна и штампана књига Музеја примењене уметности у Београду, 1952, стр. 14); Старе српске повеље и рукописне књиге у Хиландару (Архивист, II, 1952, 76).
- 7) Ђ. Радојичић, Четворојеванђеље из 1552 год., прва књига штампана у Београду (Гласник Народне библиотеке, 1940, св. 1—2, стр. XIV—XV).
- 8) Ибид. XV—XIX.
- 9) Ј. Тадић, Дубровачка архивска грађа о Београду I (1950) XII—XIII, 167—184; Ф. Кестерчанек, Инвентар првог београдског тискара Тројана Гундулића (Анали Хисторијског института ЈА у Дубровнику I, 1, 1952, 197—206). Упор. Свет. Ст. Душанић, 400-годишњица прве штампане књиге у Београду (из Гласника Српске православне цркве), 1952.
- 10) Пет примерака (боље или горе очуваних) и два одломка (Ђ. Радојичић, Четворојеванђеље из 1552 год., на сп. м. XIX).
- 11) Љуб. Стојановић, Каталог Народне библиотеке у Београду, IV (1903) 408.
- 12) Geschichte der südslawischen Literatur III (1865) 255—256.

- 13) Описаніе славяно-русскихъ книгъ I (1883) 26—28.
- 14) Све је из Хопова однето. Књиге су виђане у Иригу код приватних лица. Рукописи су још пре рата пренети у Сремске Карловце, у Патријаршиску библиотеку, а одатле у Београд, у Библиотеку патријаршије (Ј. Мирковић, Фрушкогорски манастири данас, Гласник Српске православне цркве XXVIII, 1947, 144).
- 15) Ђ. Радојичић, Крсна слова у старим српским рукописима (Гласник САН I, 1—2, 1949, 208—209). В. Тумачење скраћених писмена код И. С. Јастребова, Податци за историју српске цркве (1879) 89—90. Упор. В. Мошин, Студенички рукопис (Старине ЈА 42, 1949, 13—14).
- 16) G. Millet, J. Pargoire et L. Petit, Recueil des inscriptions chrétiennes du Mont Athos I (1904) 64. О томе и Сава Хиландарац, Св. Гора (1908) 195.
- 17) Ђ. Радојичић, О једној илустрованој српској инкунабули (Уметнички преглед, 1941, бр. 1, стр. 26).
- 18) С. М. Briquet, Les filigranes, бр. 476, 479, 494, 505, 519, 525 из времена између 1507 и 1556 год. (ленгер у кругу са звездом); бр. 3462, 3464, 3465, 3475, 3500 из времена између 1521 и 1536 год. (кардиналски шешир).
- 19) Ђ. Радојичић, О Штампарији Црнојевића (на сп. м. 146—149) и Две наше библиографске реткости (Историски записи VIII, 1952, 3).
- 20) О Штампарији Црнојевића (на сп. м. 133—134); Карактер и главни моменти из прошлости старих српских штампарија (на сп. м. 259).
- 21) Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи, I, 162.
- 22) Ибид. 153.
- 23) Од текстова који су ми при руци овако у црквенословенском Јеванђељу (Санктпетербургъ 1913).
- 24) Тако углавном у Зографском јеванђељу (изд. В. Јагић 1879, 80), у Маријинском јеванђељу (А. Vaillant, Manuel du vieux slavien II, 1948, 19), у Николском јеванђељу (изд. Ђ. Даничић, 1864, 125). Наводим текстове који су ми при руци.
- 25) Година „ist die bekannte Bevorzugung der ältesten Texte vor часъ“ (В. Јагић, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache, 1913², 336).
- 26) Ђ. Радојичић, Хагиолошки прилози о последњим Бранковићима (Гласник Историског друштва у Новом Саду XII, 1939, 309); Рад. М. Грујић, Духовни живот (Војводина I, 1939, 377).
- 27) Ил. Руварац, Прилози к објашњењу извора српске историје (Гласник СУД 47, 1879, 182); Рад. М. Грујић (на сп. м. 363).
- 28) Ђ. Радојичић, Арбанаско-јужнословенски односи (Енциклопедија Југославије I, 1955, 155). У мој чланак о Ангелини Бранковић (на сп. м. 115) убачене су од стране редакције реченице с погрешним подацима (Стефан Слепи није никад „живео у Срему“; Ангелина је умрла после 1516, можда 1520, а не „исте године кад и њезин старији син Ђурађ“).
- 29) Драгутин Костић, Женидба Максима Црнојевића („Време“ од 27—30 априла 1940 год.).
- 30) О цетињској штампарији пре четири стотине година (Глас САН, 40, 1893, 36).
- 31) Белешке о штампаријама у Црној Гори у XV и XVI веку (на сп. м. 3—4) и Карактер и главни моменти из прошлости старих српских штампарија (на сп. м. 262).